

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 4, Number 302 (2015), 124 – 128

THE ROLE OF THE SCHOOL IN SOCIALIZATION

Auelgazina T.K.

«Orleu» JSC

Key words: people, person, the state, society, the political regime, the school, the process of socialization, agents of socialization, factors of socialization, education.

Abstract. The article examines the role of language in shaping personality. The author gives an analysis of theoretical approaches to the study of this problem.

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУДЕГІ МЕКТЕПТІҢ РӨЛІ

Ауелғазина Т.Қ.

«ӨРЛЕУ» БАҰО» АҚ филиалы «Алматы облысы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты»

Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, сау, берік һәм өз жанымызға /қазақ жанына/ қабысатын, үйлесетін негізге құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ сертесуге болады
Қазақ зиялысы Мағжан Жұмабаев

Мұғалімі қандай болса, мектебі де сондай болмақ
Қазақ зиялысы Ахмет Байтұрсыннов

Кілт сөздер: адам, жеке тұлға, мемлекет, қоғам, саяси тәртіп, мектеп, әлеуметтендіру үдерісі, әлеуметтендіру агенттері, әлеуметтендіру факторлары, тәрбие.

Аннотация. Мақала жеке тұлғаны әлеуметтендірудегі мектептің рөлін ашып көрсетуге арналған. Сонымен қатар, автор аталған мәселенің теориялық негіздерін де талдап көрсетеді. Жеке тұлғаны әлеуметтендіру үдерісіне қоғам түрлі институттар қызметі арқылы зор ықпалын тигізеді. Әлеуметтендірудің маңызды институтының біріне жалпы білім беретін мектептер жатады. Мектепте жас ұрпақ өкілдері терең білімді, жоғары саналы, биік адамгершілікті жеке тұлға ретінде қалыптасумен қатар, болашақ өміріне қажетті белгілі бір дағды мен қабілеттерді игереді. Әрбір бала мектепке 6-7 жасар балалық шағында келіп, қалыптасқан тұлға ретінде 17-18 жасында үлкен өмірге қадам басады. Мектепте бала тек оқып қана қоймайды, тұлғалық қалыптасуының қарқынды даму кезеңін де басынан кешіреді.

Бүгінгі таңда Қазақстан тоталитарлық қоғамнан демократиялық басқару жүйесіне көшкен ел. Сондықтан кеңестік дәуірдегі және қазіргі демократиялық даму жағдайындағы қазақстандық мектептердегі жеке тұлғаны әлеуметтендіру үдерісін салыстырмалы түрде қарастырудың мәні аса зор. Сонымен, кеңестік басқару кезінде жеке тұлғаны әлеуметтендірудің институттары бір ғана мақсатты – «жаңа коммунистік адам» бейнесін жасауды көздеді. Сол бағыт бойынша әлеуметтендіру агенттері аталған адам нұсқасының бойына өмір сүруші саяси тәртіпті толықтай қолдаушы мінез-құлық үлгісі мен бағыт-бағдарды орнықтырумен айналысуы тиіс болды. Өз кезегінде мектептерде тоталитарлық кеңестік жүйенің бұл міндетті жүзеге асыруы жүйелі әрі мақсатты тәрбие беру мен үгіт-насихат жүргізу арқылы жүргізілді. Кеңестік педагогика ғылымы жеке адамды тек ұжым арқылы қалыптастырып, тәрбиелеуді басты мақсат етіп қойды. Бұл ретте «мен және ұжым» ұстанымы негізге алынып, адам ұжымдық қарым-қатынасты дамытудың негізгі

құралы болды. Кеңестік педагогика саласын дамытушылардың бірі А.С. Макаренко тұжырымдағандай: «Біз тәрбиелеген адам, мейлі ол кім болса да, өмірде тек өз басының ғана жетілгендігін көздейтін (яғни, өмірге қандай да бір жеке-дара, жетілген тұлға ретінде емес – Т.А.), мейірімді немесе адал адам болып қана қоюға тиіс емес. Ол әр уақытта да ең алдымен өз коллективінің, қоғамның мүшесі болуға тиіс...» [1]. Яғни, қоғамдық құрылымда жеке адамды дамытуда оның даралығы мен дербестігін танытуына мүмкіндік берілмеді. «Даралық» түсінігі капиталистік қоғамға ғана тән ұғым тұрғысында қолданылды. Сонымен қатар, кеңестік мектептер жалғыз бір оқу жоспары мен барлығына ортақ оқу бағдарламаларына сүйеніп, жас ұрпақты коммунистік рухта тәрбиелеу ісімен шұғылданып келді. Бірақ іс жүзінде әр оқушының өзіне тән қабілет-деңгейіне қарай білім беру қажеттігі мәселесі ескерілмеді. Өз кезегінде жеке тұлғаны әлеуметтендіру үдерісі жеке адамның балалық шағынан есейген уақытына дейінгі аралықта ұжымдық қарым-қатынасты жетілдіру қызметін атқарумен айналысты. Әлеуметтендіру институттары, соның ішінде мектеп, орта және жоғары оқу орындары жас ұрпақ өкілдеріне «коммунистік тәрбиені» ұжымдық негізде берудің маңызды агенттері болып табылды.

Осы кезеңде мектептегі барлық пәндер нақтылы бір идеологиялық мақсат-мүддені көздеп, соған сәйкес бағдарламамен беріліп отырды. Бұл, әсіресе, гуманитарлық бағыттағы, тарих, әдебиет, мемлекет пен құқық негіздері, қоғамтану тәрізді пәндерді оқытуда белсенділікпен жүзеге асырылды. Аталған пәндер тапшылдық сана орнату мақсатымен таптық сипат тұрғысында жазылды. Осы пәндерді оқыту барысында оқушылардың бойына маркстік-лениндік көзқарасты егу, қоғамдық даму турасындағы маркстік-лениндік ғылымның жүйелерін орнықтыру, партия мен үкіметке деген берілгендікті және Кеңестер Одағын сүйеге тәрбиелеу міндеттерін негіздеу ісі жүргізілді. Мектептегі ең саясаттанған тарих пәні оқушылардың санасына маркстік-лениндік ілімге сүйену арқылы Коммунистік партияның жетекшілігіне жұмылдырылған қолданыстағы қоғамдық тәртіптің тарихи дамудың ең қолайлы үлгісі болып табылатындығын сіңіру қызметі үшін пайдаланылды. Аталған кезеңде қоғамдық ғылымдарды, соның ішінде Қазақ КСР тарихын таптық идеология тұрғысында қайта жазу мен оқыту ісі жүзеге асырылды. ҚК(б)П - ның Орталық Комитетінің 1945 ж. 14 тамызда «Қазақ КСР тарихын екінші рет басуға даярлау туралы» қаулысында «Қазақ КСР тарихының бірінші басылымында елеулі қателіктер жіберілген делінді. Мұнда қазақ халқының тәуелсіздік жолындағы жүргізген күресіне біржақты баға беріліп, оның ішкі мән-мазмұны терең қарастырылып, ашылмаған деген тұжырым жасалды. Және де қоғамдық ғылымдарда қазақ халқының тарихы тек 1917 ж. бері басталды деген теріс көзқарас қалыптасқан еді. «Ал, қазақ тарихын жазғандардың көпшілігі отаршылардың көзқарасын білдіретін, олардың көңілінен шығатын адамдар болғаны ақиқат. Соның әсерінен халқымыздың ұзақ та көне тарихы жан-жақты зерттелмей, еуроцентристік бағыттағы ғалымдар қазақтың өткені жоқ, болса, шолақ деген жалған пікірлерді күштеп таңумен болды» [2]. Бұған қоса ұлттық тарихты, мәселен, Қазақстанда «Қазақ КСР тарихын» оқытуға орта мектеп бағдарламасында өте аз мөлшерде сағат беріліп келгені бәрімізге мәлім. Керісінше, кеңестік мектептерде «КСРО тарихына», «Жалпы тарихқа» соншалықты көп мөлшерде сағат бөлінген. Ондағы тоталитарлық кеңестік биліктің мақсаты – қазақ халқын ұлттық тамырынан, тарихи зердесінен ажырату, ұлттық тарихты бұрмалау, оның тамырына балта шабу еді. Қоғамдағы мұндай идеологиялық ақуал ұлттық тарихымыздың өзіне тән түп негізін ескере отырып, кең қанат жайып, дамуына мүмкіндік бермеді. Бұл тоталитарлық заманда қазақ халқының ұлттық мұрат-мүддесі мен сана-сезімін өркендетуге қарсы жасалған аса зор қиянат болып саналады. Осылайша, қоғамдағы Коммунистік партияның жетекшілік рөліне күмән туғызатын өзге тарихи көзқарастардың қалыптасып, дамуына жол берілмеді. Міне, осы үлгіге барлық мектептердің бағдарламалары сәйкес болды. Сөйтіп, сол кезеңде үстемдік етуші тоталитарлық тәртіп бүкіл Одақ көлемінде мектептерді жеке тұлғаларды әлеуметтендірудің күшті агентіне айналдырды.

Ал, бүгінгі таңда қазақстандық мектептер тұлғаға бағдарланған дамыта оқыту ұстанымын басшылыққа ала отырып, болып оқушы тұлғасының үйлесімді дамуын негізге алады.

Өз кезегінде мектеп - өскелең ұрпақты тәрбиелеу жүйесіндегі шешуші буын. Мектеп еш уақытта отбасынан, қоғамнан бөлініп, жеке мекеме болған емес. Сондықтан оның бүкіл іс-әрекеті отбасымен, қоғаммен, еңбек ұжымдарымен тығыз байланысты. Осы орайда мектеп ұжымы оқушыларды азаматтыққа, адамның құқықтары мен бостандықтарын білуге, қазақстандық

патриотизмге, мемлекеттік рәміздердің мәнін ұғынуға, Қазақстан халықтарының тіліне, дәстүрлері мен мәдениетіне құрметпен қарауға тәрбиелейді.

Ғалым-педагогтар мектепті әлеуметтендірудің микрофакторына және тәрбиенің маңызды институттарының біріне жатқызады. Мектеп жас ұрпақты әлеуметтендірудің мынадай жас ерекшелік кезеңдерін қамтиды:

Дәл осы кезде адамның жеке тұлға ретінде қалыптасу үдерісі жүзеге асады және бұл кезеңде мектепке үлкен жауапкершілік жүктеледі.

Мектепте оқу-тәрбие үдерісінің ауқымды мақсат-міндеттері жүзеге асырылады. Осылайша, мектеп - тәрбие жұмысын ұйымдастырып, жеке адамның қалыптасып, дамуында әр түрлі факторлардың ықпалын үйлестіріп, біріктіретін орталық. Бұл ретте тәрбиені қоғамдық құбылыс ретінде қарастыруға болады, ол бір мезгілде әлеуметтік-мәдени бағыттың міндеттерін де шешеді. Атап айтсақ [3, 136]:

Осылайша, мектепте жас ұрпақты қоғамдық өмірге даярлау, олардың санасы мен көзқарастарын қалыптастыру, бағыт-бағдары мен ұстанымдарын дамыту, яғни, әлеуметтендіру үдерісі де жүзеге асырылады. Сөзіміз дәлелді болу үшін, поляк ғалымы Е.Вятрдың пікіріне сүйенсек: «...саяси жүйе шеңберінде әлеуметтендіруді дамытатын арнайы институттар жұмыс істейді, олардың қатарында мектеп, жастар ұйымдары, әскер, қоғамдық-саяси ұйымдар немесе саяси партия бар» [4]. Мектептен білім алудың негізінде оқушылар өмірлік жолын, мүдделері мен

болашақ бағдарын таңдауды үйренеді. Олар алынған терең білімнің арқасында өз мүмкіндіктерін іске асыра алатын, қазіргі демократиялық даму жолына түсіп, нарықтық экономиканың талаптарына сай өмір сүріп жатқан кезеңде өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті ұрпақ болып өсуі тиіс. Міне, осылайша жалпы білім беретін мектептерде жас жеткіншектердің адами бет-бейнесін, адамгершілік қалпы мен жеке тұлғалық болмысын қалыптастыруға жан-жақты негіз салынады.

Бүгінде тәуелсіздік алған қысқа тарихи кезең ішінде Қазақстан әлемдік өркениетпен ықпалдаса нарықтық экономиканың талабына сай өмір сүруде. Осыған орай қазіргі қоғамдық қарым-қатынастар жүйесіндегі прогресшіл технологиялар мен нарықтық экономиканың даму заңдылықтарын меңгеруде білім факторының рөлі арта түсуде. Осы тұрғыдан алғанда Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде онды өзгерістер орын алуда. Жаңа мектептер салу ісі жандандырылды. Мектептерді ақпараттандыруға, жаңа буын оқулықтарымен қамтамасыз етуге, ұлттық білім жүйесінің әлемдік білім кеңістігіне енуіне барынша жағдай жасауға көңіл бөлінуде.

Өскелең ұрпаққа сапалы білім беру, жоғары саналылыққа тәрбиелеу, әлеуметтік белсенділігін көтеру, оларды әлеуметтендіру ісі ең алдымен оқу-тәрбие үдерісі барысында жүзеге асатыны белгілі. Сол себепті мектепте оқилатын әрбір пән оқушыны болашақта белсенді, өзін-өзі дамытуға және шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлға ретінде қалыптастырудың пәрменді құралы болуға тиіс. Өйткені «Заманауи білім берудің басты міндеті – оқушы тұлғасын дамыту барысында отандық дәстүрлерге сүйеніп, өткен дәуірлердің тәрбие дәстүрлеріне қатысты сабақтастықты сақтай отыра, мектепте оқытылатын әрбір пәннің мүмкіндіктерін пайдалану» [3, 546], - болып табылады.

Сонымен қатар, мектептердегі оқыту және тәрбиелеу үдерісінде Конституциядағы құқық, әділеттілік және гуманизм идеялары кеңінен қолданылуы шарт. Көп ұлтты елімізде жеткіншек ұрпақтың ұлтжанды, отансүйгіш болып өсуіне, мемлекетті қорғай білуіне қол жеткізгеніміз абзал. Сол бағыт бойынша мектеп оқушыны конституциялық тәртіптің шегінде, демократиялық құндылықтардың негізінде тәрбиелеуге тиіс. Білім беру саласында осындай бағытты ұстану Қазақстан халқының достығы мен мемлекеттің тәуелсіздігін нығайтуда, жас ұрпақты патриотизмге тәрбиелеуде маңызы зор. Соған байланысты жас ұрпақ өкілдерін патриоттық тұрғыда тәрбиелеу бүгінгі таңдағы өте қажетті мәселелердің бірі. Осылайша, жалпы білім беретін мектептер жас ұрпаққа сапалы білім берумен қатар, оларды азаматтыққа, қазақстандық патриотизмге, Отан алдындағы, халық алдындағы парызын адал орындауға, сондай-ақ, қоғамдық іс-шараларға белсене қатысуға тәрбиелеу шешуші рөлге ие.

Жалпы алғанда мектеп әлеуметтендірудің маңызды институты ретінде төмендегідей бағыттарда сан-салалы іс-әрекеттерді жүзеге асырумен айналысады:

- мектептің отбасымен әлеуметтік байланысын күшейтуі;
- мектептің қосымша білім беру, мәдени мекемелермен және әлеуметтендірудің басқа да институттарымен өзара байланысты жұмыстарды жүргізуі;
- педагогтардың мектеп түлектері, ардагерлер, мәдени қызметкерлер, спорт саласындағы қоғамдық орталармен тығыз байланысының болуы;
- педагогикалық және балалар ұжымының әртүрлі шығармашылық ұжымдармен ынтымақтастығының болуы;
- сабақ пен сабақтан тыс оқытулардың мектептен тыс - шеберханаларда, лабораторияларда, табиғатта және т.б. өткізілуі.

Демек, бүгінгі таңда мектептегі оқу-тәрбие үдерісі оқушылардың жеке тұлғасын дамытуға, ұстаздар мен оқушылар қарым-қатынасын демократияландыруға, ізгіліктендіруге, ата-аналар қауымымен ынтымақтаса жұмыс істеуге бағытталған.

Осылайша, мектептерде жас ұрпақ өкілдерін жоғары саналы, биік адамгершілікті, еркін бағдарлай алатын, өзін-өзі дамытуға және шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлға ретінде қалыптастырудың негізі қаланып, оларды әлеуметтендіру ісі жүзеге асырылады.

«Білекке сенген заманда – ешкімге есе бермедік,

Білімге сенер заманда - қапы қалып жүрмелік» - деген ұлы көреген Абылайханның ой-тұжырымы қазіргі уақыттағы еліміздің білім беру кеңістігіндегі көтеріліп отырған мәселелерді шешуге батыл кірісу қажет екендігіне әкеліп соғады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Макаренко А.С. Коммунистік тәрбие туралы. - Алматы: Қазақтың мемлекеттік оқу-педагогика баспасы, 1960. - 480 б. - (370, 42, 33, 216).
- [2] Ысмағұлұлы О. Қазақ тарихының әлпеті қандай болмақ? // Қазақ тарихы, 1994. - №4. - 3-5-бб.
- [3] Мектептегі оқыту процесінің тәрбиелік бағыттылығын дамыту. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. - 13-б.
- [4] Вятр Е. Социология политических отношений. – М.: Прогресс, 1979. – С.377.

REFERENCES

- [1] Makarenko A.S. Communist education. Almaty: Kazakh State Training and Education Press, 1960. - 480 p. (370, 42, 33, 216).
- [2] Ismagululy O. What is the history of the Kazakh identity? // Kazakh history, 1994 - 4. p.3-5.
- [3] The development of the educational focus of the learning process at school. Manuals. - Astana: Altynsarin National Academy of Education, 2013. - 13 p.
- [4] Wiatr E. Sociology of political relations. - M.: Progress, 1979. - p.377.

РОЛЬ ШКОЛЫ В СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Ауелгазина Т. К.

Ключевые слова: человек, личность, государство, общество, политический режим, школа, процесс социализации, агенты социализации, факторы социализации, воспитание.

Аннотация. В статье рассматривается роль школы в социализации личности. Автор дает анализ теоретических подходов к изучению данной проблемы.

Ауелгазина Т.К.

саяси ғылымдарының докторы, доцент, Педагогикалық білімнің халықаралық Ғылым Академиясының академигі, «ӨРЛЕУ» БАҰО» АҚ филиалы «Алматы облысы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты» директорының ғылыми-әдістемелік жұмыстар жөніндегі орынбасары

Поступила 15.07.2015 г.